

แนวคิดคู่ขัดแย้งกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในเรื่องเล่าพระภิกษุ
ชาวเมืองโกสัมพีในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

A Concept of the Pair of Conflicting Couple and the Process of
Solving the Conflict Problem in the Story of Monks of Kosambi
in the Pairs Chapter of Dhammapada Commentary

อภิญฺวณฺ์ โปธิสําน

Apinyawat Phosan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Faculty of Humanities and Social Sciences, Mahasarakham University

E-mail: apinphos@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดคู่ขัดแย้งกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทเป็นรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (โกสัมพีกตฺต) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นทำการวิเคราะห์และตีความข้อมูลที่รวบรวมแล้วนั้นเพื่อนำเสนอประเด็นในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

คู่ขัดแย้ง คือความขัดแย้งกันของบุคคล 2 ฝ่าย ระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธรในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี แคว้นวังสะ อันเนื่องมาจากสาเหตุของการเลื่อนน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระ นำไปสู่การทะเลาะกันโดยการปรับอาบัติอีกฝ่ายในฐานะไม่รู้แล้วขึ้นทำการกล่าวหาและดูหมิ่นโต้กลับอีกฝ่ายว่าพูดเท็จ และการอ้างช่องทางพระวินัยโต้กลับในการลงโทษอีกฝ่ายในฐานะต้องอาบัติแล้วไม่แสดงคืน จึงทำให้ต่างฝ่ายไม่พอใจต่อกันและกันจนกลายเป็นความขัดแย้งระหว่างกันขึ้นครั้งใหญ่

แนวคิดคู่ขัดแย้งนี้เป็นแนวคิดที่มีลักษณะจะต้องนำไปสู่การทำให้สองฝ่ายของคู่ขัดแย้งมาปรองดองสามัคคีและคืนดีกัน เพื่อการต่างอิงอาศัยกันและกันเป็นไปอย่างสมดุลขณะอยู่ร่วมวัดโฆสิตารามเดียวกัน พระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพีมีแนวทางแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องนี้อย่างเป็นกระบวนการ คือ พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีแก้ปัญหาใน 3 ขั้นตอน ได้แก่ แก้ปัญหาแบบธรรมดา แก้ปัญหาเชิงรุก และแก้ปัญหาโดยหยุดและถอยออกมาเพื่อให้มีผลกระทบต่อชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งจะนำไปสู่การใช้วิธีการลงโทษทางสังคม และชาวเมืองโกสัมพี มีวิธีแก้ปัญหาใน 2 ขั้นตอนอย่างพร้อมเพรียงกัน คือ การลงโทษทางสังคมที่ถูกมาใช้กับพระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งกัน และการให้พระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งกันที่คืนดีกันแล้วนั้นไปขอขมาโทษต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งพวกภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายก็จะถูกทำให้ละอายใจ สำนึกรู้ตนและตรัสสอนธรรม เพื่อการปรองดองสามัคคีกันอย่างแท้จริงต่อไป

ได้รับบทความ: 7 กันยายน 2566; แก้ไขบทความ: 3 ตุลาคม 2566; ตอรับตีพิมพ์: 9 ตุลาคม 2566

Received: September 7, 2023; Revised: October 3, 2023; Accepted: October 9, 2023

คำสำคัญ: แนวคิดคู่ขัดแย้ง, กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง, เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี, ยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

Abstract

The purpose of this research article is to study the concept of the pair of conflicting couple and the Process of solving the conflict problem in the story of monks of Kosambi in the pairs chapter of Dhammapada Commentary. The form of research is that of qualitative research, by using methods of gathering the data from the story of monks of Kosambi (Kosambikavatthu) in the Pairs Chapter of Dhammapada Commentary and the related documentaries and research works, and then analyzing, and interpreting, the gathered data to present the findings in the form of analytical description.

The research results found that:

The pair of conflicting couple is a conflict of two sides of persons between a Dhamakathika monk and a Vinayathara monk in Ghositaram temple, Kosambi City, Vansa State, because of remaining the purification water in the ladle. This leads to making a quarrel by fining the other party's offense on the grounds of not knowing and then committing it, accusing and insulting the other person for telling lie, and referring to the Vinaya retort in punishing the other party on the grounds of committing an offense and not showing it back. Hence, this quarrel in these matters caused each other to be dissatisfied with each other until it became a big conflict between them.

This concept of the pair of conflicting couple is the idea that must lead to making the two sides of the conflict come to reconcile with each other in order to balance the differences while living together in the same Ghositaram temple. The Buddha and the people of Kosambi came up with a methodical to resolve this conflict. That is that, the Buddha used to solve problems in 3 steps : simple problem solving, proactive problem solving, and solving the problem by stopping and retreating to affect the people of Kosambi. The last will lead to the use of social sanction. And the people of Kosambi came up with a two-step solution to the problem : social sanction to the conflicting monks and the use of reconciliation to ask the Buddha for forgiveness, by which the two sides of monks would be humiliated, realized and preached for further reconciliation and unity.

Keywords: Concept of the Pair of Conflicting Couple, Process of Solving the Conflict Problem, Story of Monks of Kosambi, Pairs Chapter of Dhammapada Commentary

1. บทนำ

อรรถกถาธรรมบท เป็นมรดกทางคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งแต่งขึ้นแบบเรียบเรียงจากภาษาสิงหลเป็นบาลีโดยพระพุทธโฆสาจารย์ นักปราชญ์พุทธฝ่ายนิกายบาลีผู้ยิ่งใหญ่ (อภิญญวัฒน์ โปธิสาน, 2564: 30, 80) คัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนี้จัดเป็นคัมภีร์ที่มีส่วนหนึ่งได้รวบรวมเนื้อหาว่าด้วย “คู่ตรงข้าม” (ยมกะ) เอาไว้ในวรรคที่ 1 จากจำนวนเนื้อหา คัมภีร์ทั้งหมด 26 วรรค ที่ซึ่งถูกแต่งขึ้นเพื่ออธิบายขยายความพระคาถาธรรมบทหรือธรรมภาษิตที่ถูกบันทึกไว้เป็นบทกวีหรือคาถา (คำร้อยกรองบาลี) อยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 25 ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แบบสั้น ๆ ไม่มีเรื่องราวที่เป็นร้อยแก้วประกอบอยู่เลย แต่ทว่าเนื้อหาของพระคาถาธรรมบทนั้น ๆ ก็มี “เนื้อหาकिनใจ สั้น ลุ่มลึก คมคาย” ยิ่งนัก (สมิทธิพล เนตรนิมิตร, 2559: 37)

ยมกวรรค ถือเป็นวรรค ๆ หนึ่งของเนื้อหาทั้งหมดของอรรถกถาธรรมบท ซึ่งเป็นเรื่องที่ว่าด้วยคู่ตรงข้ามหรือสิ่งที่ถูกพูดถึงเพื่อสื่อสารแบบเป็นคู่กัน ซึ่งในยมกวรรคของอรรถกถาธรรมบทนี้ ก็จะมีเรื่องเล่าที่ขยายความพระคาถาธรรมบทอยู่จำนวน 14 เรื่อง แต่ก็มีเรื่องเล่าเพียง 1 เรื่อง คือ โกสัมพิกวัตถุ (เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี) เท่านั้น ที่ได้เล่าเรื่องสื่อสารว่าด้วย “คู่ขัดแย้ง” ระหว่างพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายที่อาศัยอยู่ในวัดโฆสิตาราม คือ ฝ่ายพระวินัยธรกับฝ่ายพระธรรมกถึก ที่ทะเลาะกัน อันเนื่องมาจากสาเหตุการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระในห้องน้ำเป็นจุดเริ่มต้น จนขยายประเด็นและเกิดเป็นความขัดแย้งกันขึ้นครั้งใหญ่ ซึ่งความขัดแย้งเป็นเรื่องจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาเพื่อให้พระภิกษุที่ขัดแย้งกัน 2 ฝ่ายกลับมาปรองดองสามัคคีกันดังเดิมอย่างเป็นกระบวนการ โดยพระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดาของพระพุทธศาสนา และชาวเมืองโกสัมพีในฐานะเจ้าของพื้นที่ที่ซึ่งสถานการณ์ของความขัดแย้งครั้งนั้นเกิดขึ้น

การศึกษาวิจัยเรื่องโกสัมพิกวัตถุหรือเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้ง 2 ฝ่าย โดยตรงผ่านการวิเคราะห์และตีความ จะทำให้มองเห็นแนวคิดคู่ขัดแย้งได้ว่า คู่ตรงข้ามแบบ “คู่ขัดแย้ง” ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าดังที่กล่าวในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทนั้น มีความหมายว่าอย่างไร และสะท้อนถึงแนวคิดที่ว่าด้วย “คู่ขัดแย้ง” ที่มีลักษณะเชิงมนทัศน์ตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างไร และพระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพีมีกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระวินัยธรและฝ่ายพระธรรมกถึกที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้นให้กลับมาสู่ความปรองดองกันดังเดิมได้อย่างไร จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการทำการศึกษาให้เห็นประเด็นและเขียนออกมาเป็นบทความวิจัย

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ “แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี” ตามที่ปรากฏในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท (ธัมมปทัฏฐกถา) เพื่อค้นหาความหมาย แนวคิดคู่ขัดแย้ง และกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเชิงมนทัศน์ จากนั้นจึงเขียนนำเสนอผลการศึกษา

ออกมาเป็นบทความวิจัยอย่างเป็นระบบ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาวิชาธรรมบทศึกษา (Dhammapada Studies) การเห็นบทเรียน และการปรับประยุกต์กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบคู่ขัดแย้งนี้ในบางแง่มุมไปใช้ในอนาคตต่อไปได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนายมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้มีขอบเขตอยู่ 2 ขอบเขตสำคัญ คือ **1) ขอบเขตด้านข้อมูล** เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) ที่มีขอบเขตจำกัดด้านข้อมูลอยู่เฉพาะแต่ในมวกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทเท่านั้น ซึ่งมีเรื่องหนึ่งที่ได้พูดถึงคู่ขัดแย้ง คือ เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (โกสมพิทวตถุ) ที่ได้ทะเลาะกัน อันมีมูลเหตุมาจากการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระในห้องน้ำระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธร ซึ่งเมื่อวิเคราะห์และตีความประเด็นคู่ขัดแย้งนี้แล้ว ก็จะได้พบเห็นแนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จนนำไปสู่การปรองดองระหว่าง 2 ฝ่ายได้ในที่สุด โดยในการอ้างอิงที่มาของข้อมูลหลัก คัมภีร์ “ธมมปทภฏฐกถา (ปฐม ภาค)” ฉบับบาลีอักษรไทยของมหาหมากุฎราชวิทยาลัย จะถูกนำมาใช้เป็นหลักอ้างอิงสำคัญ และใช้ “พระธัมมปทภฏฐกถาแปล ภาค 1” ของมหาหมากุฎราชวิทยาลัย มาประกอบการแปลบาลีออกเป็นภาษาไทย และ **2) ขอบเขตด้านเนื้อหา** เน้นไปที่ “แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเชิงแนวคิดพุทธ” ที่อาจวิเคราะห์และตีความได้จากเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่ปรากฏในมวกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทดังที่กล่าวแล้วนั้น

3.2 ขั้นตอนของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย เรื่อง “การศึกษาวเคราะห์แนวคิดคู่ตรงข้ามในมวกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” เป็นการวิจัยเชิงสำรวจและวิเคราะห์ตัวบทที่เน้นไปที่เรื่องเล่าในมวกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ที่ว่าด้วยคู่ขัดแย้งที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและกระบวนการแก้ปัญหาผ่านวิธีการวิเคราะห์และตีความ โดยมีขั้นตอนของการวิจัยประกอบด้วย : **1) ขั้นรวบรวมข้อมูล** เป็นการรวบรวมข้อมูลโดยการอ่านข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) คือ เรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในมวกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท เพื่อหาประเด็นที่ต้องการ ซึ่งว่าด้วย “แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง” และการอ่านข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) คือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลมาช่วยสนับสนุนการวิเคราะห์และตีความแนวคิดและกระบวนการแก้ปัญหาที่ต้องการให้มีรายละเอียดและมีเหตุผลยิ่งขึ้นไป **2) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล** เป็นการจัดระบบข้อมูลที่ได้จากการอ่านสำรวจข้อมูลดังที่กล่าวแล้วนั้น ๆ มาทำการแยกประเภทตามเนื้อหาที่ได้กำหนดเป็นประเด็นไว้ และทำการวิเคราะห์และตีความข้อมูลที่ว่าด้วย “แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง” ตามที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

(โกสมพิทวตถุ) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ตามจุดประสงค์ และ 3) **ชั้นนำเสนอข้อมูล** เป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบแล้วมาเขียนเป็นบทความในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการอ่านสำรวจเชิงวิเคราะห์ประเด็นในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทเป็นหลัก ใช้ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาช่วยสนับสนุนและตีความประเด็นที่ต้องการนำเสนอเท่าที่จำเป็น

4. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยในประเด็น “แนวคิดคู่ขัดแย้งและกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” ผู้เขียนได้พบข้อค้นพบที่สามารถนำมาเสนอเป็นมโนทัศน์เชิงพุทธได้ ดังนี้

4.1 ความหมายและแนวคิดคู่ขัดแย้งตามนัยในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี

“คู่ขัดแย้ง” เป็นเรื่อง que แสดงให้เห็นถึงบุคคล 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกัน ที่มีความจำเป็นต้องนำไปสู่การทำให้กลับมาปรองดองสามัคคีกันให้ได้ดังเดิมอีกครั้ง ซึ่งประเด็นของความขัดแย้งระหว่างบุคคล 2 ฝ่ายนี้ ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่าภิกษุชาวเมืองโกสัมพี (โกสมพิทวตถุ) ในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท พระคาถาธรรมบทอันเป็นที่มาของเรื่องเล่าอธิบายขยายความพระคาถานี้ สืบให้เข้าใจแนวคิดคู่ตรงข้ามของการเป็นเช่นนี้เป็นสาระว่า มีฝ่ายที่ไม่รู้ตัวและฝ่ายที่รู้ตัวเกี่ยวกับความย่อยยับในหมู่สงฆ์ ซึ่งมาจากโทษในเพราะทำการทะเลาะวิวาทกันของพวกตนเป็นต้นเหตุ ความทะเลาะวิวาทกันนี้จะสงบระงับได้ ก็ด้วยการปฏิบัติของฝ่ายที่รู้ตัวแล้วนั้นเท่านั้น (พระพุทธโฆสจารย์, 2541: 60) โดยคำกล่าวนี้ทำให้ตีความเป็นนัยสำคัญให้เห็นได้ว่า การทะเลาะวิวาทกันจนกลายเป็น “คู่ขัดแย้ง” ขึ้นระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธร อันเกิดมาจาก “ทิฐิ คือความเห็นอันขัดแย้งกัน” รวมทั้งตัณหา (ความอยากเอาชนะกัน) และมานะ (การถือตัวว่าเป็นอาจารย์ของกลุ่มลูกศิษย์และคนผู้สนับสนุนจำนวนมาก) ด้วย ของพระภิกษุ 2 ฝ่ายนี้ที่อยู่ในวัดโฆสิตารามเดียวกันเป็นต้นเหตุ (วดีน อินทสระ, 2555: 74) และเมื่อการทะเลาะวิวาทกันดังนี้เกิดขึ้นแล้ว ทั้ง 2 ฝ่ายของคู่ขัดแย้งกัน ก็ต้องพลอยย่อยยับลงด้วยกัน ทั้งฝ่ายรุกและฝ่ายรับ หรือฝ่ายแพ้อะฝ่ายชนะ ที่ต้องเสียย่อยยับ ได้ไม่คุ้มกับที่ต้องเสียไป ในสายตาชาวเมืองโกสัมพีและคนภายนอกอื่น ๆ ที่รู้ความจริงเข้า เป็นเหตุให้ชาวบ้านแตกแยกกันออกเป็น 2 ฝ่ายที่พวกตนสนับสนุน และยังเป็นที่มาของการดูหมิ่นของคฤหัสถ์ที่รับรู้เรื่องการทะเลาะวิวาทกันของคู่ขัดแย้ง 2 ฝ่ายเข้าอีกด้วย ดังนั้น ภิกษุฝ่ายที่รู้สึกสำนึกตัวและได้เห็นโทษของการทะเลาะวิวาทกันดังกล่าวด้วยตัวเองได้ หรือมีคนอื่นหรือสังคมมาทำให้ได้เกิดการรู้สึกสำนึกตนและเห็นโทษขึ้นได้ อุบายวิธีปฏิบัติที่จะทำให้การทะเลาะวิวาทกันเช่นนั้นของภิกษุ 2 ฝ่ายนี้สงบระงับลงหรือปรองดองกันมากที่สุดได้ จึงควรถูกคิดขึ้นอย่างเป็นทางการหรือเป็นขั้นตอนไปตามลำดับ จนเกิดผลที่ต้องการ คือ การที่พระภิกษุ 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้นกลับมาคืนดีกันหรือปรองดองสามัคคีกันดังเดิมอีกครั้งได้

“พระธรรมกถึกกับพระวินัยธร” ที่ทะเลาะกันอยู่ในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี แคว้นวังสะนั้น ได้เริ่มต้นปัญหาจากการเป็นผู้ขัดแย้งกันในระดับปัจเจกก่อน ต่อมาจึงขยายลามไปถึงกลุ่มผู้สนับสนุนของแต่ละฝ่ายในสังคม ทั้งกลุ่มลูกศิษย์และกลุ่มฆราวาสชาวเมือง

โกสัมพี รวมทั้งกลุ่มเทวดาอีกด้วย ส่งผลให้เกิดเป็น “คู่ขัดแย้ง” ที่ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกันขึ้นในวัด พร้อมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนในสังคมชาวดัตต์ที่แนวคิดคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะต้องการให้กลับมาคืนดีกันดังเดิมอีกครั้งนี้สามารถถูกเล่าประกอบให้เห็นภาพได้ ดังนี้

พระธรรมกถึกกับพระวินัยธร ผู้เป็นพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี เคยอยู่ร่วมวัดโฆสิตารามเดียวกันด้วยความปรองดองมานาน แต่มาได้กลายเป็น “คู่ขัดแย้ง” ในทางความคิดและการปฏิบัติระหว่างกัน และกลุ่มผู้สนับสนุนของแต่ละฝ่ายขึ้น คือ กลุ่มลูกศิษย์กลุ่มภิกษุณีที่รับโอวาท และกลุ่มฆราวาสที่อุปถัมภ์ปัจจัย 4 แก่คู่ขัดแย้งแต่ละฝ่ายนั้น มาจากเหตุการณ์ที่ว่า วันหนึ่ง พระธรรมกถึกเข้าไปทำการขบถ่ายในห้องน้ำ และทำการชำระล้างด้วยน้ำแล้ว ได้เหลือน้ำล้างชำระเอาไว้ในกระบวยชำระเพียงเล็กน้อย แล้วออกมาจากห้องน้ำ พระวินัยธรเข้าไปที่หลัง ได้เห็นน้ำเหลืออยู่ในกระบวยชำระในห้องน้ำเข้า ก็จึงออกมาสอบถามดู จนรู้ว่า เป็นพระธรรมกถึกเหลือน้ำชำระทิ้งไว้ และได้สอบถามท่านถึงการรู้โทษทางพระวินัยสงฆ์ในแง่ว่า ท่านรู้การทำอย่างนี้เป็นอาบัติไหม? พระธรรมกถึกบอกว่า ท่านไม่รู้ จึงแสดงท่าทีว่า ตนพร้อมจะแสดงคืนอาบัติหรือปลงอาบัติในเพราะการเหลือน้ำล้างชำระในกระบวยชำระอย่างนั้น แต่พระวินัยธรก็กลับบอกท่านในตอนนั้นว่า การที่ท่านไม่ได้แก้งาน้ำที่เหลือไว้ แต่ทำไปเพราะไม่มีสตินึกคิด จึงไม่เป็นอาบัติ ซึ่งคำพูดเช่นนี้ของพระวินัยธร ได้ทำให้พระธรรมกถึกไม่คิดปลงอาบัติในเพราะการเป็นอาบัติดังกล่าว แต่ทว่าพระวินัยธรก็มีได้หยุดอยู่เพียงเท่านี้ กลับนำเอาเรื่องเป็นอาบัติของพระธรรมกถึกไปบอกแก่ลูกศิษย์ของตน ๆ ว่า “พระธรรมกถึก แม้ต้องอาบัติอยู่ ก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ” ทำให้พวกลูกศิษย์ของท่านนำเรื่องที่อาจารย์บอก ไปพูดกับลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกในเชิงดูหมิ่นว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่านต้องอาบัติอยู่ก็ไม่ว่าเป็นอาบัติ” (พระวินัยปิฎก จุฬวรรค ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: วิ.จุพ. (ไทย) 7/373-374/241-243) ข้อที่ว่าด้วยวิัจจกุกฎีวัตตกถา ได้กำหนดไว้โดยใจความว่า ภิกษุเข้าห้องน้ำถ่ายอุจจาระ เมื่อน้ำมีอยู่ จะไม่ล้างชำระไม่ได้ และจะต้องเทน้ำล้างชำระในกระบวยชำระให้หมด จะให้น้ำล้างชำระเหลืออยู่ในกระบวยชำระมิได้ ภิกษุรูปที่ถ่ายอุจจาระในห้องน้ำแล้วไม่ล้างชำระและเทน้ำในกระบวยชำระไม่หมด ให้น้ำล้างชำระเหลือไว้ในกระบวยชำระ จะต้องอาบัติทุกกฐ ซึ่งข้อปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นวัตรในห้องน้ำที่ภิกษุทั้งหลายผู้เข้าห้องน้ำจะต้องถือปฏิบัติตามข้อกำหนดอย่างเคร่งครัด มิเช่นนั้น ก็จะมีโทษตามที่วิัจจกุกฎีวัตตกถากำหนดไว้ - ผู้เขียน) พวกลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกจึงนำเรื่องไปสอบถามอุปัชฌาย์ของตน ๆ ซึ่งก็ได้รับคำบอกว่า “พระวินัยธร ที่แรกพูดกับท่านว่าไม่เป็นอาบัติ มาบัดนี้เฉฉนจึงพูดว่า ตนเป็นอาบัติ พระวินัยธรพูดเท็จ” ดังนั้น เมื่อพบพวกลูกศิษย์ของพระวินัยธร ก็จึงพูดเชิงดูหมิ่นใส่เชิงโต้กลับบ้างว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่านก็พูดเท็จ” ทั้งสองฝ่ายได้พูดทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกปากอย่างนั้น จึงทำให้เกิดเรื่องความทะเลาะกันขึ้นในหมู่ลูกศิษย์ของพระอาจารย์ทั้งสองฝ่ายนั้นขึ้นซ้ำเข้าไปอีก

พระวินัยธรได้ยินได้ฟังจากลูกศิษย์ของตนดังที่กล่าวข้างต้น ก็ยิ่งทำให้ไม่พอใจ ดังนั้น เมื่อได้โอกาสโต้กลับในเชิงลงโทษก่อน จึงได้ลงโทษพระธรรมกถึกนั้นด้วยการลงอุกเขปนิยกรรม (วิธีลงโทษภิกษุที่ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติหรือไม่ทำคืนอาบัติ) ในเพราะโทษของการไม่เห็นอาบัติเรื่องเหลือน้ำไว้ในกระบวยชำระดังกล่าว ฝ่ายพระธรรมกถึกและลูกศิษย์เห็นการที่พระวินัยธรได้ทำการลงโทษอย่างนั้น มองว่าฝ่ายตนและ

พระอุปฌาย์ไม่ได้รับความเป็นธรรม จึงไม่พอใจต่อฝ่ายพระวินัยธรนั้นเป็นอย่างยิ่ง ทำให้ตั้งแต่นั้นมา พระสงฆ์ในวัดโฆสิตารามจึงได้แตกกันในฐานะเป็น “คู่ขัดแย้ง” ที่ไม่ปรองดองกัน ไม่มองหน้ากัน และไม่ทำอะไรร่วมกันในวัดโฆสิตารามอย่างชัดเจน อีกทั้งอุบาสกและอุบาสิกา ผู้ที่สนับสนุนแต่ละฝ่ายด้วย ก็ได้แตกกันเป็น 2 ฝ่ายในทางแนวคิดและแนวปฏิบัติเช่นกัน คือ มองฝ่ายที่สนับสนุนฝ่ายตรงข้ามว่า เป็นคู่ขัดแย้งที่จะไม่มองหน้า ไม่คบค้าสมาคม และไม่ทำกิจกรรมร่วมด้วย

ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกและฝ่ายพระวินัยธรนี้ สะท้อนถึงความเป็นคู่ตรงข้ามที่มีลักษณะเป็นคู่ขัดแย้งกัน ด้วยมีรากฐานมาจากตัณหา (ความอยากจะเอาชนะกัน) ทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นฝ่ายถูกต้องหรือเป็นฝ่ายถูกกระทำก่อน จึงยอมไม่ได้) และมานะ (ความถือตัวว่าเป็นอาจารย์ผู้มีพวกมาก มีลูกศิษย์มาก และมีผู้สนับสนุนมาก) ระหว่างพระภิกษุ 2 ฝ่ายในวัดเดียวกัน อันเนื่องมาจากแต่ละฝ่ายกลัวการเสียหายและต่างถือว่ามีผู้สนับสนุนมากในฐานะเป็นอาจารย์ใหญ่ฝ่ายพระวินัยหรือฝ่ายพระธรรม ที่ซึ่งมีกลุ่มลูกศิษย์และผู้คนนับถือสนับสนุนอยู่เป็นจำนวนมาก คือ กลุ่มลูกศิษย์พวกอุปฐากผู้ถวายปัจจัย 4 และพวกภิกษุณีผู้รับโอวาท ของพระภิกษุคู่ขัดแย้งแต่ละฝ่ายนั้น ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541: 50) จึงทำให้แต่ละฝ่ายไม่ยอมกัน ต่างฝ่ายจะเอาชนะคะคานกันในเชิงแนวคิดและแนวปฏิบัติของความเป็นคู่ขัดแย้ง ฝ่ายพระธรรมกถึก ซึ่งเป็นผู้ที่พระพุทธศาสนากำหนดให้มีคุณสมบัติที่ดีในตน คือ “ไม่ยกตน ไม่ข่มคนอื่น ไม่มองด้วยความเหยียดหยาม มีปัญญาเฉลียวฉลาด ประพฤติตนอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่เสมอ ปฏิบัติตามศีลของพระพุทธเจ้าเป็นอาจิม” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ขุ.เถร. (ไทย) 26/209-210/370) และฝ่ายพระวินัยธร ซึ่งเป็นผู้ที่พระพุทธศาสนากำหนดมีคุณสมบัติที่ดีในตนเช่นกัน คือ “รู้จักอาบัติ รู้จักอนาบัติ รู้จักลหุกาบัติ รู้จักครุกาบัติ มีศีล สำรวมในปาติโมกข์ เพียบพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: อัง.สัจตก. (ไทย) 23/75/171) กลับ “ใส่ร้ายกัน” ด้วยหมายจะยกตนและกดข่มคนอื่น เหมือนอย่างปณิธานที่เกิดขึ้นแล้วนั้น จึงนับว่าไม่เหมาะสมในบางแง่ตามคุณสมบัติ การกระทำการโต้กลับกันแล้วนั้นที่สะท้อนว่าพระธรรมกถึกไม่อยู่ในคุณสมบัติข้อ “ไม่ข่มผู้อื่น ไม่มองผู้อื่นด้วยความเหยียดหยาม ประพฤติตนอ่อนน้อมถ่อมตน และประพฤติตามศีลของพระพุทธเจ้าเป็นอาจิม” ขณะที่พระวินัยธรก็ไม่อยู่ในคุณสมบัติข้อ “รู้จักอาบัติ รู้จักอนาบัติ รู้จักลหุกาบัติ รู้จักครุกาบัติ มีปกติเห็นโทษแม้เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย” เพราะพูดกลับไปกลับมาว่าไม่เป็นอาบัติในตอนแรกและเป็นอาบัติในตอนต่อมา และยังใช้ช่องทางพระวินัยลงโทษพระธรรมกถึกอีกด้วย จึงทำให้ทั้ง 2 ฝ่ายได้กลายเป็นคู่ขัดแย้งที่พระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพี ต้องการให้ทั้ง 2 ฝ่ายกลับมาปรองดองสามัคคีกันดังเดิมอีกครั้ง เพราะการทะเลาะวิวาทกันจนก่อให้เกิดความแตกแยกและเสียการปรองดองสามัคคีกันดังนั้น ย่อมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญตามนัยแห่ง “หลักภิกขุอุปหานิยธรรม 7” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: ที.ม. (ไทย) 10/136/82-83) แต่ว่าการพึ่งพาอาศัยกันเป็นไปอย่างสมดุล ที่ตั้งอยู่บนฐานความปรองดองสามัคคีกันของคณะสงฆ์ในวัดเดียวกันต่างหากจึงจะนับว่าดี เหมาะสม เป็นที่ตั้งแห่งความเจริญแบบไม่มีเสื่อมได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพีจึงมีกระบวนการแก้ปัญหา

ความขัดแย้งในแบบคู่ขัดแย้งกันของพระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายในวัดโฆสิตาราม ในหลายวิธีการด้วยกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้พระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้น พร้อมทั้งฝ่ายผู้สนับสนุนแต่ละฝ่ายด้วย กลับมาคืนดีกัน ทำสังฆกรรมร่วมกัน และได้รับอุปถัมภ์ และก็ได้รับการทำสามัคคีธรรมจากชาวเมืองโกสุมพิงเดิมอีกครั้ง ดังจะวิเคราะห์และตีความให้เห็นในหัวข้อต่อไปด้านล่าง

4.2 กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งแบบคู่ขัดแย้งตามที่ปรากฏในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิ

กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในที่นี้ มุ่งหมายถึง “กรรมวิธีหรือลำดับการกระทำซึ่งดำเนินต่อเนื่องกันไปจนสำเร็จลง ณ ระดับหนึ่ง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 45-46) โดยกระบวนการที่ว่านี้ถือเป็นแนวทางการดำเนินการแก้ปัญหาความขัดแย้งในแบบเป็นคู่ขัดแย้งอย่างมีขั้นตอน ซึ่งถูกกำหนดวางไว้เป็นลำดับตั้งแต่ต้นจนจบตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้โดยบุคคลที่คิดแก้ปัญหาความขัดแย้งของคู่ขัดแย้งดังนี้ให้กลับมาปรองดองสามัคคีและคืนดีกันได้ โดยขั้นตอนดังกล่าวก็จะช่วยให้การดำเนินการนั้น ๆ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจนสำเร็จลงตามจุดประสงค์และเป้าหมายในระดับต่ำจนถึงระดับสูงในที่สุด

ความทะเลาะกันในเพราะการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระเพียงนิดหน่อยที่เป็นต้นเรื่อง จนนำไปสู่การปรับโทษผิดในพระวินัยโดยไม่สอบสวน การกล่าวถ่มคำต่อยคำกันในการกระทำเพื่อการหยามเหยียดหรือดูหมิ่นกัน และการถือโอกาสลงโทษทางพระวินัยของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นการโต้กลับให้กันนั้น ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง จนสถานการณ์นำไปสู่การกลายเป็น “คู่ขัดแย้ง” ระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธร รวมทั้งฝ่ายผู้สนับสนุนแต่ละฝ่ายขึ้นนั้นด้วย มีรากฐานมาจากต้นเหตุ ทิฏฐิ และมานะของทั้ง 2 ฝ่าย จนก่อเกิดการแตกแยก เสียการปรองดองสามัคคี ระหว่างพระภิกษุที่อยู่ในวัดเดียวกันครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดียสมัยพุทธกาล เหตุการณ์ทะเลาะกันจนกลายเป็นคู่ขัดแย้งกันของฝ่ายพระธรรมกถึกและฝ่ายพระวินัยธรครั้งนี้ มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระพุทธเจ้าในฐานะพระศาสดาของพระพุทธศาสนาและอุบาสก-อุบาสิกาชาวเมืองโกสุมพิจะต้องมีกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุ 2 ฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งนั้นร่วมกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายรู้สำนึกตน จนกลับมาคืนดีกัน ขอขมาโทษพระพุทธเจ้า และกลับมาทำสังฆกรรมร่วมกันในวัดเดียวกันได้ดังเดิม และจากการวิเคราะห์และตีความเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิในมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท ก็ได้พบว่ากระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งครั้งนั้นสามารถแยกเป็นประเด็นๆ ได้ตามที่จะกล่าวด้านล่าง

4.2.1 กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งของพระพุทธเจ้า

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธรที่เป็นคู่ขัดแย้งกัน อันเนื่องมาจากสาเหตุการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยน้ำในห้องน้ำเป็นจุดเริ่มต้น ดังนั้น ถือเป็นเรื่องใหญ่และซับซ้อน ซึ่งมีต้นเหตุ ทิฏฐิ มานะ เป็นรากเหง้าหนุนเสริมความขัดแย้ง และต่างฝ่ายต่างก็มีกลุ่มผู้สนับสนุนฝ่ายตนหนุนหลังอยู่ อีกทั้งเป็นเรื่องที่มีลักษณะของการ “ให้ร้ายกัน” โดยกล่าวหาและถ่มคำต่อยคำกันในท่าที่ “ไม่รู้อาบัติ” และ “พูดเท็จ” จากอีกฝ่ายที่โต้ตอบ จนนำไปสู่การทำให้พระวินัยธรยกข้ออ้างทางพระวินัยมาลงโทษพระธรรมกถึก หลักนิกกรรม ที่ว่าด้วยวิธีการลงโทษพระภิกษุตามพระวินัย จึงไม่

สามารถถูกนำเอามาใช้กับฝ่ายพระธรรมกถึกและฝ่ายพระวินัยธรที่ขัดแย้งกันในครั้งนั้นได้ ทั้งนี้ก็เพราะทั้งสองฝ่ายมองว่า การกระทำของฝ่ายพระวินัยธรหรือฝ่ายพระธรรมกถึก นั้นไม่ยุติธรรมกับฝ่ายตนและทำให้ฝ่ายตนเสียชื่อเสียงและเสียหน้า กระบวนการของการแก้ปัญหาความขัดแย้ง 3 แบบใน 3 ขั้นตอน คือ แก้ปัญหาแบบธรรมดา แก้ปัญหาเชิงรุก และแก้ปัญหาโดยหยุดและถอยออกมา จึงถูกนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหา

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบข่าวว่า คณะสงฆ์ของวัดโฆสิตารามนั้นทะเลาะกันและแตกกันเป็น 2 ฝ่าย อันเนื่องมาจากปัญหาการทะเลาะกันระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธร ในเพราะการเหลือน้ำล้างชำระไว้ในกระบวยน้ำเป็นจุดเริ่มต้น ด้วยต่างฝ่ายต่างก็มีทัศนคติ ทัศนคติ และมานะกล้าและไม่ยอมกัน การที่จะแก้ปัญหาการทะเลาะกันระหว่าง 2 ฝ่ายที่เป็น “คู่ขัดแย้งกัน” อย่างนั้นได้ จะสามารถแก้ได้ก็โดยการสร้างสรรค์ให้ทั้ง 2 ฝ่ายหยุดการทะเลาะกัน แล้วกลับมาคืนดีกันหรือปรองดองสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างเดิมในวัดโฆสิตารามนั้นอีกครั้งเท่านั้น ดังนั้น พระพุทธองค์จึงทรงจัดการปัญหาความขัดแย้งอย่างเป็นทางการไปตามลำดับในฐานะเป็นคนกลาง ที่ซึ่งทำหน้าที่ไกลเกลี่ยเพื่อระงับความขัดแย้ง (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541: 50 เป็นต้นไป) ดังนี้

1) พระพุทธเจ้ากับการทรงทำหน้าที่เป็นคนกลางระงับความขัดแย้ง:

พระพุทธเจ้า เมื่อทรงทราบว่า ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายทะเลาะกันจากการมีพระภิกษุมาทูลบอกให้ทรงทราบแล้ว ทรงกระทำหน้าที่สำคัญในฐานะเป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา คือเป็นคนกลางที่ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ทะเลาะกันเพื่อบอกกล่าวและไกลเกลี่ยพระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายให้สามัคคีพร้อมเพรียงกัน โดยทรงใช้กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในหลายรูปแบบ ดังต่อไปนี้

(1) การทรงฝากพระโอวาทกับพระภิกษุให้ไปบอกกล่าวคู่ขัดแย้ง :

เมื่อทรงได้ทรงสดับข่าวจากพระภิกษุว่า พระธรรมกถึกกับพระวินัยธรทะเลาะกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงเริ่มกระบวนการแรกของการแก้ปัญหาความขัดแย้งครั้งนี้ในแบบธรรมดา โดยทรงส่งพระโอวาทฝากให้พระภิกษุไปบอกกล่าวแก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้ง 2 ฝ่ายนั้นให้ปรองดองสามัคคีถึงกัน 2 ครั้ง แต่ข่าวที่มีกลับมาถึงพระองค์ ก็คือข่าวว่า ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้น ไม่ประสงค์จะปรองดองสามัคคีกัน เนื่องจากความอยากจะเอาชนะกัน (ตณหา) ความเห็นว่าฝ่ายตนเป็นฝ่ายถูกต้องหรือถูกกระทำก่อน (ทิฏฐิ) และความถือตัวว่าเป็นอาจารย์ผู้มีพวกมาก (มานะ) จึงได้ส่งพระโอวาทฝากพระภิกษุไปอีกเป็นครั้งที่ 3 แต่ว่าก็ทรงสดับข่าวกลับมาอีกว่า “ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว”

(2) การเสด็จไปพบและกล่าวสอนคู่ขัดแย้งกันในเชิงรุก :

เมื่อทรงเห็นว่า พระองค์ไม่อาจใช้วิธีการส่งข่าวฝากภิกษุให้ไปบอกอย่างนั้นได้อีกแล้ว หลังจากได้ทรงสดับข่าวว่า “ภิกษุสงฆ์แตกกันแล้ว” จำเป็นที่จะต้องเสด็จไปด้วยพระองค์เองแล้ว พระพุทธเจ้าจึงเสด็จไปยังวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี จากวัดเชตวัน เมืองสาวัตถี ถึงที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ก็ตรัสเรียกพระภิกษุ 2 ฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้นมา และได้ตรัสแสดงถึงโทษในการทำอุกเขปนียกรรมของฝ่ายภิกษุผู้ทำอุกเขปนียกรรม (พระวินัยธร) และตรัสแสดงถึงโทษของการไม่เห็นอาบัติแล้วแสดงคืนอาบัติ (ปลงอาบัติ) ของพระธรรมกถึก รวมทั้งการตรัสบอกให้ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้นกระทำสังฆกรรมในสีมาเดียวกันในวัดโฆสิตารามร่วมกัน

และตรัสบอกให้นั่งฉันท่วมกันในแถวอาสนะหนึ่ง ๆ กับภิกษุทั้ง 2 ฝ่าย ผู้ที่เป็นคู่ขัดแย้งกันในที่หลายแห่ง เช่น ที่หอดฉัน เป็นต้น ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นนัยบ่งบอกถึงการให้กลับมาคืนดีกันและมีการสามัคคีร่วมนั่งได้อีกครั้งตามที่ทรงประสงค์ แต่ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ตามที่ทรงพระประสงค์ได้ ภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายยังคงพอใจที่จะอยู่กันแบบแตกแยกและไม่สามารถปรองดองสามัคคีกันได้ใน วัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพี แห่งนั้นต่อไป

การทรงพยายามตรัสห้ามพระภิกษุคู่ขัดแย้งกันมิให้ยินดีในการแตกกันในสงฆ์ : เมื่อทรงประทับอยู่ที่วัดโฆสิตารามนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงพยายามตรัสห้ามมิให้พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้นกระทำการแตกร้างกันในสงฆ์ด้วยพระดำรัสต่าง ๆ มากมาย แต่ภิกษุ 2 ฝ่ายนั้นก็ไม่เชื่อฟังและไม่ทำตามพระดำรัสห้ามของพระองค์ที่ทรงพยายามกระทำแล้วดั่งนั้น ๆ เลย

การทรงพยายามตรัสยกชاذกต่าง ๆ มาสอนพระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งกันเพื่อให้เห็นโทษของความขัดแย้งกัน : ขณะทรงประทับอยู่ที่วัดโฆสิตารามหลายวัน พระพุทธเจ้าได้ทรงกระทำความพยายามอย่างหนักด้วยวิธีการตรัสสอนพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้ง 2 ฝ่ายนั้นด้วยชاذกต่าง ๆ หลายชاذกเพื่อให้พวกท่านพร้อมเพียงกัน ไม่ทะเลาะวิวาทแตกแยกกัน เช่นว่า “ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าการแตกร้าง การทะเลาะ การแตกแยก และการวิวาทกันนั้น นำมาแต่ความพินาศ แม้นางนกลี้อ อาศัยการทะเลาะกัน ยังอาจทำพระยาช้างให้ถึงความสิ้นชีวิตได้” แล้วจึงตรัสลัญจิกชاذก และตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย...แม้กระเจาบตั้งหลายพัน อาศัยการวิวาทกัน ก็ได้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว” แล้วตรัสวิญญูชاذก แต่ก็ยังไม่อาจทำให้พระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายนั้นกลับมาปรองดองกันได้เลย

การทรงใช้ความพยายามอย่างที่สุดด้วยการตรัสยกที่ฆาตุกรรมชاذกมาสอน แม้ว่าผลตามมาจะไม่ทรงสมหวัง : เมื่อทรงมีพระกรุณาต่อพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้ง 2 ฝ่ายถึงปานนั้นแล้ว พระภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปหนึ่งที่ไม่ประสงค์ให้พระพุทธองค์ทรงลำบากพระทัยกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงชวนขวายน้อย จงเป็นอยู่เป็นสุขในปัจจุบันเถิด ข้าพระองค์ทั้งหลายจะปรากฎด้วยกรรมของตนเอง” พระพุทธเจ้ายังตรัสเล่าเรื่องพระเจ้าที่ซีตีโกศล ซึ่งได้ถูกพระเจ้าพรหมทัตรับสั่งให้ปลงพระชนม์พร้อมอัครมเหสีเพื่อชิงราชบัลลังก์ แต่ต่อมาที่ฆาตุกรรมผู้เป็นโอรสของพระเจ้าที่ซีตีโกศลนั้น แม้จะได้จับพระเจ้าพรหมทัตได้ ประสงค์จะปลงพระชนม์เสียเพื่อแก้แค้น แต่ก็กลับคิดเปลี่ยนใจมาเป็นมิตรต่อกัน มีความพร้อมเพียงกันได้ และเพราะเหตุที่ที่ฆาตุกรรมได้ยกพระชนม์ให้แก่พระเจ้าพรหมทัตนั้นด้วยการให้อภัยและไม่คิดแก้แค้นตอบ ทั้ง 2 จึงได้สมครสมานสามัคคีกันได้ด้วยดี โดยได้ตรัสย้ำในเรื่องนี้อย่างหนักแน่นไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย กษัตริย์ 2 พระองค์ คือ ที่ฆาตุกรรม และพระเจ้าพรหมทัต เป็นผู้มีความศรัทธาในมือ (ของตน ๆ) ยังมีความอดกลั้นและความสงบเสงี่ยมให้อภัยแก่กันได้ ทำไมเล่าเธอทั้งหลายจึงจักปรองดองสามัคคีกันไม่ได้ ภิกษุทั้งหลายจัดเป็นความงามหาใช่น้อยไม่ หากว่าเธอทั้งหลายผู้บวชในธรรมวินัยอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว จะพึงเป็นผู้อดกลั้นและสงบเสงี่ยมเรียบร้อย (วคิน อินทสระ, 2555: 78)

แต่การตรัสมาทั้งหมดของพระพุทธเจ้าดังที่กล่าว ก็ไม่สามารถทำให้พระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายที่ทะเลาะและแตกสามัคคีกันดังนั้น ได้หันกลับมาคืนดีและพร้อมเพรียงกันได้เลย

3) พระพุทธเจ้ากับวิธีการ “ทรงหยุด” การใช้ความพยายามเป็นคนกลางในเชิงรุก และ “ทรงถอยออกมา” โดยไม่ทรงตั้งต้นพยายามต่อไปอีก : พระพุทธเจ้าเมื่อได้ทรงพยายามอย่างถึงที่สุดโดยวิธีการเชิงรุกมีอย่างต่างๆ ดังได้กล่าวข้างต้นแล้ว แต่ก็ยังทำให้ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้นหันมาปรองดองสามัคคีกันไม่ได้ จึงทรงใช้วิธีการ “ทรงหยุดการพยายามแก้ปัญหา” ในฐานะเป็นคนกลางทั้งแบบธรรมดาและแบบเชิงรุก และเสด็จหนีไปอยู่ในป่าปาลิไลยกะกับช้างและลิงเพื่อหวังให้เกิดผลกระทบตามมาต่อมวลชนส่วนใหญ่ในเมืองโกสัมพี คือ กลุ่มชาวพุทธผู้ให้การสนับสนุนพระธรรมกถึกและพระวินัยธรทั้ง 2 ฝ่ายนั้น การหยุดแล้วถอยออกมาและเสด็จหนีไปอยู่ ณ ที่อื่นอย่างนั้นของพระพุทธเจ้า มิใช่แปลว่า “ทรงยอมแพ้” ในเพราะทรงแก้ปัญหาไม่สำเร็จ แต่นั่นกลับถือว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหาการทะเลาะวิวาท จนนำไปสู่การแตกแยกกัน ของพวกพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีได้อย่างหนึ่ง โดยแท้ เหตุเพราะการ “ทรงหยุดแก้ปัญหาและเสด็จหนีไปที่อื่น” ของพระพุทธองค์นั้น เป็นวิธีการที่อาจส่งผลทำให้เกิดการแก้ปัญหาโดยวิธีการอย่างอื่นที่ดีกว่าก็ได้ คือ แรงอัด-แรงบีบ บางประการในเรื่องนี้ อาจนำไปสู่การคิดหาวิธีการแก้ปัญหาโดยฝ่ายผู้ให้การสนับสนุนแก่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้น เหตุว่าถ้าพวกเขายังให้การสนับสนุนภิกษุ 2 ฝ่ายอยู่ต่อไป พวกพระภิกษุก็จะเกิดการได้ใจและกระทำการทะเลาะวิวาทและแตกแยกกันเป็นฝักฝ่ายอยู่อย่างต่อเนื่องโดยไม่คิด “หยุดการเป็นคู่ขัดแย้ง” และกลับมาคืนดีกันหรือปรองดองสามัคคีกันดังเดิมอีกได้

4.2.2 กระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งของชาวเมืองโกสัมพี

ปกติแล้ว ชาวบ้าน คืออุบาสกและอุบาสิกา จะเข้ามาร่วมแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระสงฆ์ในแง่เป็นอธิกรณ์หรือคติความในพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้พินทนาหรือผู้ไต่สวนขึ้นเท่านั้น แต่ในกรณีปัญหาที่เกิดขึ้นกับพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพระธรรมกถึก กับ ฝ่ายพระวินัยธร นี้ อุบาสกและอุบาสิกาใช้อำนาจของตน ๆ ในแง่ของชาววัดผู้ให้การอุปถัมภ์บำรุงวัดโฆสิตามรามและเป็นผู้ถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่อยู่ในวัดโฆสิตามรามให้เป็นอยู่สบายตามอัตภาพ แต่เมื่อพบว่า ฝ่ายพระธรรมกถึกและฝ่ายพระวินัยธรทะเลาะกันอันเนื่องมาจากเรื่องเล็กน้อยของการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระในห้องน้ำเป็นจุดเริ่มต้นเท่านั้นจนขยายลามไปเป็นความขัดแย้งกันครั้งใหญ่ ทั้งยังมีส่วนทำให้พระพุทธเจ้าทรงเสด็จหนีไปอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะกับช้างและลิงอีกด้วย ทำให้พวกตนไม่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรม จึงวางแผนลงโทษพวกพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้นด้วยวิธี “Social sanction” ตามกระบวนการที่ผู้เขียนจะแสดงให้เห็นได้ด้านล่าง ดังนี้

1) อุบาสก-อุบาสิกาชาวเมืองโกสัมพีกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยวิธีการลงโทษทางสังคม : การเสด็จไปอยู่ในป่าปาลิไลยกะกับช้างและลิงของพระพุทธเจ้าส่งผลกระทบต่อชาวเมืองโกสัมพีโดยตรง คือ ทำให้พวกอุบาสก (และอุบาสิกา) ผู้อยู่ในเมืองโกสัมพี ที่ต่างมุ่งหวังพากันมาสู่วัดโฆสิตามรามเพื่อจะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรม แต่พบพระพุทธเจ้าว่า ไม่ทรงอยู่ในวัดโฆสิตามรามแล้ว จึงสอบถามภิกษุทั้งหลายดู

ก็ได้รับรู้ความจริงว่า พระพุทธองค์เสด็จหนีไปอยู่ที่ป่าปาลิไลยกะหรือรักขิตวันเสียแล้ว และ ยังได้รับรู้ถึงสาเหตุของการเสด็จหนีไปของพระพุทธองค์นั้นอีกด้วย ก็จึงพูดกันขึ้นว่า “ข้าแต่ ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายขอมาในสำนักของพระศาสดา เมื่อพระองค์ทรงพยายามทำให้ พวกท่านสามัคคีกัน ก็ยังไม่เป็นผู้สามัคคีกันอีกหรือ?” ซึ่งทำให้ต่างก็คิดกันว่า “ภิกษุพวกนี้ บวชในสำนักของพระศาสดา เมื่อพระองค์ทรงพยายามทำให้สามัคคีกันอยู่ ก็ยังไม่สามัคคีกัน การที่พวกเราไม่ได้พบพระพุทธเจ้า ก็เป็นเพราะภิกษุพวกนี้แหละเป็นต้นเหตุ พวกเราจัก (ทำการลงโทษทางสังคมโดยการ) ไม่ถวายอาสนะ(และ)ไม่ทำสามัคคีกรรม มีการกราบไหว้เป็น ต้น แก่ภิกษุพวกนี้ (อีกต่อไป)”

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พวกอุบาสกและอุบาสิกาชาวเมืองโกสัมพีจึงตกลง ร่วมกันอย่างพร้อมเพรียงในการกระทำ “Social sanction” คือการลงโทษทางสังคมแก่ พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้งหลาย โดยการไม่ถวายการอุปถัมภ์ด้านอาหารการขบฉันและไม่ ทำสามัคคีกรรมแก่พวกท่าน การทำดังนี้ก็จึงส่งผลกระทบต่อพระภิกษุผู้ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายอย่าง แแรง คือทำให้ท่านทั้งหลายมีอาหารการขบฉันน้อยตามมา จึงทำให้ซูบผอมลงในเวลาไม่นาน ก็จึงปรึกษากันในสาเหตุที่ชาวเมืองโกสัมพีกระทำการ “Social sanction” ต่อพวกท่าน ดังนั้น เมื่อได้เห็นความจริงโดยการตระหนักรู้ตัวได้แล้ว ก็จึงพากันกลับมาเป็นคนตรง คินดี กัน แสดงโทษที่ล่วงเกินแก่กันและกัน ทั้งต่างรูปต่างก็ขอมาโทษต่อกันและกันใน 2-3 วัน เท่านั้น (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541: 52-53) ครั้นทำดังนี้แล้ว ก็บอกแจ้งแก่ชาวเมืองโกสัมพี ให้ได้รับรู้ว่า “อุบาสก (และอุบาสิกา) ทั้งหลาย พวกเราพร้อมเพรียงกันแล้ว แม้พวกท่านก็ขอ ได้กลับมาเป็นพวกเราตามเดิมเถิด” ซึ่งพวกอุบาสกและอุบาสิกา ก็ยังไม่ให้อภัยง่าย ๆ แต่บอก แก่พระภิกษุเหล่านั้นเป็นเงื่อนไขว่า “ให้พวกท่านไปขอมาพระพุทเจ้าเสียก่อน พวกโยมจึง จะกลับมาเป็นพวกท่านตามเดิมครับ/คะ”

2) พระภิกษุ 2 ฝ่ายที่เป็นคู่ขัดแย้งกันต้องไปขอโทษพระพุทธเจ้าตาม เงื่อนไขของชาวเมืองโกสัมพีและถูกทำให้รู้สึกละอายใจยิ่งเพื่อการสำนึกตนเห็นธรรม อย่างสมบูรณ์ในที่สุด: พวกพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้น แม้กลับมาคินดีกันแล้ว แต่ก็ต้องอยู่จำพรรษาในวัดโฆสิตารามด้วยความยากลำบากในเพราะเรื่องอาหารการขบฉันมี น้อยตลอดพรรษา และเมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว จึงได้พากันเดินทางไปสู่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี เพื่อมุ่งหมายที่จะไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขอมาพระพุทเจ้าตามความ ประสงค์ของชาวเมืองโกสัมพีดังที่กล่าว

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงเห็นพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่าย ที่เคยเป็น คู่ขัดแย้งกัน กำลังเดินมาเข้าเขตแคว้น ก็ไม่ทรงประสงค์จะให้พวกท่านเข้ามาสู่แคว้นของ พระองค์ และท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ไม่อยากจะให้พวกท่านเข้ามาในวัดเชตวันของท่าน แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระกรุณาธิคุณสั่งให้พระภิกษุเหล่านั้นได้เข้ามายังวัดเชตวันได้ และตรัส ให้ประธานที่พิกแก่พวกท่านด้วยความกรุณา ทว่าพระภิกษุบางรูปในวัดเชตวันก็ยังนึก รังเกียจพวกท่านเป็นอย่างมาก ถึงกับไม่ยอมนั่งและยืนร่วมกับพวกท่านในวัดเชตวันแห่งนั้น เลยก็มี พุทธศาสนิกชนผู้เข้ามาในวัดเชตวันด้วย ต่างก็พูดกัน และชี้นิ้วไปที่พระภิกษุชาวเมือง โกสัมพีนั้น ๆ ว่า “นั่นเป็นพวกภิกษุชาวเมืองโกสัมพีผู้ก่อการแตกร้างกัน”

กิริยาท่าทีทั้งหมดที่กล่าวแล้วนั้น ๆ เป็นกิริยาท่าทีของ “การลงโทษทางสังคม” (Social sanction) ต่อพวกพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เคยเป็นคู่ขัดแย้งกันโดยผ่านกิริยาทางกายและทางวาจา ทำให้พวกท่านรู้สึกละอายแกล้งใจอย่างมาก ๆ จนไม่อาจจะเงยศีรษะขึ้นอย่างสง่างามขณะนั่งเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ จึงพุดลงแทบพระบาทของพระพุทธเจ้าแล้ว ต่างก็พากันกล่าวคำทูลขอขมาโทษ ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงให้อภัยโทษแก่พวกท่านทุกรูปพร้อมกับได้ตรัสสอนว่า “ท่านทั้งหลายได้ทำกรรมหนักแล้ว” เหตุเพราะว่าท่านทั้งหลายบวชเข้ามาในสำนักของพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ เมื่อทรงพยายามจะทำให้ปรองดองสามัคคีกันอยู่ ก็หาได้ทำตามพระดำรัสที่ตรัสแนะนำแล้วไม่ บัณฑิตในปางก่อน (ทีฆากุมาร) เพียงได้สติบโอาทของพระบิดาและพระมารดาผู้ต้องโทษประหารชีวิตเท่านั้น ก็ยังไม่คิดล่วงละเมิดต่อพระโอรสของพวกท่านเลย จนทำให้ต่อมาจึงได้พระธิดาของพระเจ้าพรหมทัตมาเป็นพระชายา และได้ครองราชสมบัติถึง 2 แคว้นแคว้นพร้อมกันได้ คือ แคว้นกาสิ กับ แคว้นโกศล ส่วนท่านทั้งหลายไม่ทำตามพระดำรัสของพระพุทธเจ้าเช่นพระองค์เลย จึงนับว่าได้ทำกรรมหนักตามที่ตรัสแล้วโดยแท้ (พระพุทธโฆสาจารย์, 2541: 58-59) ซึ่งส่งผลทำให้พวกพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนั้นได้ตระหนกสำนึกรู้ตน จนรู้ชัดถึงธรรมะข้อนี้ และได้บรรลุดุธรรมเป็นโสดาบันเป็นต้น เพราะการตรัสอย่างนั้นของพระพุทธองค์ จากนั้นพระพุทธองค์ทรงให้พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เคยเป็นคู่ขัดแย้งกันนั้นได้ทำสังกรรมร่วมกันแบบอุโบสถสามัคคีที่วัดเชตวันเป็นขั้นตอนสุดท้าย

5. สรุปเชิงวิเคราะห์

จากที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้สรุปเชิงวิเคราะห์ประเด็นทั้งหมดได้ว่า

1. คู่ขัดแย้ง คือบุคคล 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกัน โดยในบทความงานวิจัยนี้ หมายถึงพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรที่ทะเลาะกันด้วยเรื่องการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระเมื่อออกจากห้องน้ำ จนมีการปรับอาบัติและกล่าวกตตำอีกฝ่ายในเพราะไม่รู้ว่าเป็นอาบัติแล้วทำลง การตำหนิและกล่าวหาได้กลับอีกฝ่ายว่าพูดเท็จ และการลงโทษอีกฝ่ายในเพราะการทำผิดและไม่แสดงคืนอาบัติ (ปลงอาบัติ) จึงทำให้ต่างฝ่ายต่างไม่พอใจต่อกันอย่างมาก จนกลายเป็น “คู่ขัดแย้ง” ระหว่างกันด้วยทฤษฎีและมานะกล้า ขยายลามไปถึงกลุ่มลูกศิษย์และพวกอุบาสก-อุบาสิกาที่สนับสนุนแต่ละฝ่าย แนวคิดคู่ขัดแย้งนี้ถือเป็นแนวคิดที่มีลักษณะจะต้องทำให้เกิดความปรองดองสามัคคีกันให้ได้โดยพระพุทธเจ้าและอุบาสก-อุบาสิกาชาวเมืองโกสัมพี ผ่านกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง จนกระทั่งว่าพระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้นได้กลับมาปรองดองสามัคคีกันได้อีกครั้งในที่สุด

2. ปัญหาประเด็นหลักของการทะเลาะกันจนนำไปสู่การขัดแย้งกันระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธร รวมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนของพระเถระผู้เป็นพระชั้นผู้ใหญ่และมีชื่อทั้ง 2 ฝ่ายนั้นด้วย แรกเริ่มมาจากเรื่องของ “ทิวฎฐิ” (ความเห็น) เกี่ยวกับข้อเท็จจริงของพระวินัยในช่วงแรกว่า คืออะไร เป็นอาบัติหรือไม่เป็นอาบัติ ถ้าเป็นอาบัติแล้ว จะต้องทำหรือไม่ต้องทำคืนอย่างไรในเรื่องที่เหลือน้ำล้างชำระไว้ในกระบวยชำระในห้องน้ำอย่างนั้น แต่ต่อมาได้กลายเป็นประเด็นรอง ซึ่งเป็นเรื่องของ “ตัณหา” (ความอยาก) ในเรื่องอยากเอาชนะกัน เรื่องของ “มานะ” (การถือตนว่าเป็นอาจารย์) ในปัญหาเรื่องเกียรติ ศักดิ์ศรี และ

ก็เรื่องของ “ทิฏฐิ” (ความเห็น) ที่เป็นเรื่องความเห็นระหว่างคนและกลุ่มคน เหตุเพราะทั้งพระธรรมกถึกและพระวินัยธรต่างก็เป็นพระเถระที่มีความเชี่ยวชาญคนละด้านและมีลูกศิษย์จำนวนมาก ทั้งในส่วนที่เป็นพระภิกษุ พระภิกษุณี และประชาชนในเมืองโกสัมพี ประเด็นปัญหาที่สามารถหาทางออกร่วมกันอย่างสมานฉันท์ได้ ก็ได้กลายเป็นประเด็นที่ทำให้อีกฝ่ายหนึ่งได้อาศัยช่องว่างของหลักพระวินัยไปลงโทษหรือเล่นงานอีกฝ่ายหนึ่ง (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, 2554: 336, 338) เริ่มต้นจากการที่พระวินัยธรที่รู้ว่า พระธรรมกถึกเป็นคนเหลือน้ำล้างชำระไว้ในกระบวยชำระแล้ว ก็ได้บอกพระธรรมกถึกว่า ไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่รู้และไม่ได้แก้งเหลือน้ำอย่างนั้น ซึ่งทำให้พระธรรมกถึกที่ต้องการจะแสดงศินอาบัติในตอนแรกนั้นเกิดการเข้าใจผิด จึงไม่แสดงศินอาบัติ แต่ทว่าพระวินัยธรนั้นก็กลับนำเรื่องไปบอกแก่ลูกศิษย์ของตนว่า พระธรรมกถึกเป็นอาบัติแล้วก็ไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ ซึ่งพวกลูกศิษย์ของท่านก็ได้นำไปพูดจาเยาะเย้ยถึงพระอุปัชฌาย์ให้ลูกศิษย์ของพระธรรมกถึกได้รับฟัง และก็ได้นำไปเล่าต่อให้พระอุปัชฌาย์ของตนได้รับรู้ด้วย พระธรรมกถึกจึงบอกกับพวกลูกศิษย์ของตนเป็นการโต้กลับบ้างว่า พระวินัยธรนั้นในตอนแรกบอกว่าไม่เป็นอาบัติ แล้วกลับมาบอกว่าเป็นอาบัติในเวลาต่อมา พระวินัยธรพูดเท็จในเรื่องนี้ ซึ่งพวกศิษย์ของพระธรรมกถึกก็ได้นำไปพูดกับพวกลูกศิษย์ของพระวินัยธรโต้กลับบ้าง คือ พระธรรมกถึกเกิดความรู้สึกที่ พระวินัยธรได้ประจานและใส่ความตัวท่านในความเป็นอาบัติ ทั้ง ๆ ที่ก็ได้พูดคุยกันแล้วว่า ไม่เป็นอาบัติ ทำให้เกิดแรงเหวี่ยงทางอารมณ์เกิดขึ้นกับท่าน จึงได้บอกความจริงแก่ลูกศิษย์ในทุกประเด็นที่เกิดขึ้น และกลับย้อนไปตั้งข้อกล่าวหาทางพระวินัยแก่พระวินัยธรว่า “พุดมฺสา” จึงทำให้เกิดการทะเลาะกันขึ้นในสงฆ์ 2 ฝ่ายนั้น พระวินัยธรเองก็เกิดความไม่พอใจและได้โอกาสใช้ข้ออ้างทางวินัยโต้กลับ จึงได้ลงอุกเขปนียกรรมในเพราะการไม่แสดงศินอาบัติ พระธรรมกถึกมองว่า ตนเองถูกลงอุกเขปนียกรรมอย่างไม่ยุติธรรม จึงทำให้เกิดความขัดแย้งและทะเลาะกันเกิดขึ้นครั้งใหญ่ในวัดโฆสิตาราม ถ้ากล่าวอย่างยุติธรรม ก็ต้องถือว่า พระวินัยธรเป็น “ผู้จุดชนวน” ให้เกิดปัญหาความขัดแย้งครั้งนี้ขึ้น เนื่องจากว่าเป็นการไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่ท่านจะนำเรื่องไปบอกแก่ลูกศิษย์ของท่าน เพราะจะทำให้เกิดการโต้กลับคืนบ้าง โดยพระธรรมกถึกในการพูดกลับไปกลับมาของพระวินัยธรเอง และ “ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่ท่านจะไปลงอุกเขปนียกรรมแก่พระธรรมกถึก เพราะจะทำให้เกิด ‘ภาวะสูญญากาศทางความสัมพันธ์’ แก่สังคมสงฆ์ในเมืองโกสัมพี (คือเกิดภาวะที่คณะสงฆ์ในวัดโฆสิตารามนั้นต้องสูญเสียความสมดุลระหว่างกัน จนไม่ปรองดองสามัคคีกันทางกาย วาจา ใจเกิดขึ้น-ผู้เขียน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นที่ว่าด้วย ‘นानาสังวาส’ อันจะมีผลทำให้ไม่สามารถลงอุโบสถและปวารณาร่วมกัน (ในวัดโฆสิตาราม) ได้” (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), 2554: 336)

3. ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธรในวัดโฆสิตารามนั้น ได้ถูกพยายามแก้ปัญหาใน 3 ขั้นตอนของกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยพระพุทธเจ้า คือ

1) เมื่อปัญหาความขัดแย้งกันระหว่างพระภิกษุ 2 ฝ่ายนั้นยังไม่เป็นไปแบบรุนแรงนัก พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบธรรมดา โดยวิธีการทรงส่งพระโอวาทฝากให้พระภิกษุไปบอกกล่าวแก่คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นว่า มิให้ทะเลาะกันเท่านั้น ยังไม่ได้ทรงเข้ามาชี้ผิดชี้ถูกเชิงรุกโดยตรง

2) แต่เมื่อปัญหาความขัดแย้งกันรุนแรงขึ้นถึงขั้นที่พระภิกษุ 2 ฝ่าย ไม่ยอมฉันท่วมกันในหอนันและไม่ยอมทำสังฆกรรมในอุโบสถร่วมกันในวัดโฆสิตามแล้ว พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องราวต่าง ๆ จากพระภิกษุที่เข้ามาทูลรายงาน จึงทรงใช้วิธีการแก้ปัญหาเชิงรุก โดยการเสด็จเข้าไปพบคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นในฐานะ ”นักไกล่เกลี่ย” อย่างเต็มรูปแบบ เริ่มต้นจากทรงตำหนิโทษของการลงอุกเขปนียกรรมโดยพระวินัยธรให้แก่พระธรรมกถึก ทรงตำหนิโทษของการไม่เห็นและแสดงคินอาบัติของพระธรรมกถึก และทรงพยายามตักเตือน แนะนำ และกล่าวสอนธรรมโดยใช้วิธีการตรัสขาดกต่าง ๆ เป็น “แนวทางโน้มน้ำ” เพื่อให้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นเห็นโทษของการขัดแย้งกัน เห็นคุณค่าของการให้อภัยและปรองดองสามัคคีกัน และกลับมาปรองดองสามัคคีหรือคินคินดั้งเดิม แต่หาได้เกิดผลในทางปฏิบัติไม่ พระภิกษุคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นยังคงไม่ยอมคินคินดีและปรองดองสามัคคีกันตามคำตักเตือน คำแนะนำ และการตรัสสอนธรรมของพระพุทธเจ้าที่ถือเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่สามารถจะทรงกระทำได้ในขณะนั้น เพราะแต่ละฝ่ายของคู่ขัดแย้งทั้ง 2 นั้นต่างก็มีทิฐิและมานะที่ฝังลึกอยู่ในจิตใจกล้าแข็งมาก การแก้ปัญหาในกรณีนี้จำต้องใช้ระยะเวลาหนึ่งเพื่อคลี่คลายความขัดแย้งภายในของแต่ละฝ่ายให้คลี่คลายลงไป โดยให้สังคมส่วนใหญ่มาเป็นมาตรวัดจัดการแก้ปัญหาด้วย จึงจะสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งในครั้งนี้ได้

3) เมื่อทรงเห็นว่า พระองค์ทรงใช้ความพยายามแก้ปัญหาเชิงรุกอย่างถึงที่สุดแล้ว แต่พระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นก็ยังไม่ยอมคินคินดีและกลับมาปรองดองสามัคคีกันดั้งเดิมได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบที่ 3 คือ การทรงหยุดและถอยออกมาจากการแก้ปัญหาเชิงรุกนั้น และเสด็จหนีออกจากวัดโฆสิตาราม ไปอยู่เพียงลำพังกับช้างและลิงในป่าปาลิไลยกะ เพื่อให้เกิดผลกระทบตามมาต่อชาวเมืองโกสัมพี ที่ไม่ได้เห็นพระองค์และก็ได้ไม่ได้ฟังธรรมจากพระองค์ในวัดโฆสิตารามนั้น เพราะมีพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เป็นคู่ขัดแย้งกันตั้งนั้นเป็นต้นเหตุสำคัญ ซึ่งพากันคิดและตกลงร่วมกันที่จะกระทำ “Social sanction” (การลงโทษทางสังคม) แก่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทั้ง 2 ฝ่ายในเวลาต่อมา โดยการไม่แสดงความเคารพบไหว้ ไม่ถวายอาสนะให้นั่ง และไม่ถวายอาหารบิณฑบาตให้ขบฉัน เป็นแนวทางแก้ปัญหาแบบ “หลีกเลี่ยง” ที่พระพุทธเจ้าทรงคิดเตรียมการนำมาใช้ให้บังเกิดผลตามมา โดยเป็นไปสอดคล้องกับที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “การเที่ยวไปคนเดียวประเสริฐกว่า” ดูประหนึ่งว่าเป็นการ “ยอมแพ้” ต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งครั้งนั้น แต่ในความจริงแล้วเป็นอุบายวิธีที่เป็นการแสดงถึงการแสดงออกให้ดูประหนึ่งว่า “พ่ายแพ้เชิงกลยุทธ์ แต่ว่าชนะเชิงยุทธศาสตร์” ด้วยเหตุนี้ การหนีปัญหาอย่างนั้นจึงถือเป็นวิธีการแก้ปัญหาวิธีการหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในกรณีความขัดแย้งของคู่ขัดแย้งที่ซับซ้อนระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรในวัดโฆสิตาราม ดังนั้น จึงถือได้ว่า การทรงหยุดและหลีกเลี่ยงการแก้ปัญหาเชิงรุกของพระพุทธเจ้ามิใช่ “การหนีปัญหา” แต่ว่าเป็น “กระบวนการแก้ปัญหาวิธีการหนึ่ง (ที่ทรง) ให้สังคมลงโทษแทน” (ณกมล ปุณฺณเขตต์ทิกุล, 2558: 153) ถือเป็น “วิธีการหนึ่งที่นักสันติวิธีมักนำมาใช้ในกรณีที่สถานการณ์กำลังวุ่นวายจนยากที่จะควบคุมได้” ในแง่ว่า “วิธีการที่ดีที่สุด ก็คือ การไม่ควบคุม” (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), 2554: 353) นั่นเอง

4. มวลชนที่ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดของคู่ขัดแย้ง ถือว่ามีบทบาทสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรนั้น ที่ต่างก็มีมวลชนสนับสนุนทั้ง 2 ฝ่าย เหตุเพราะปัญหานี้ที่ขยายใหญ่ขึ้นมาจากพื้นฐานมวลชนสนับสนุนด้วย จึงต้องแก้ด้วยมวลชน คือชาวเมืองโกสุมพิ ที่กว้างกว่าที่เคยสนับสนุนคู่ขัดแย้งแต่ละฝ่ายนั้น มาก่อน หรือมวลชนกลุ่มเล็ก คือ พระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิ 2 ฝ่าย ต้องพึ่งพาอาศัยกัน แล้วต่อมามวลชนกลุ่มใหญ่นั้นก็เห็นถึงเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกหนีจากวัดโฆสิตารามไปอยู่เพียงพระองค์เดียวในป่าปาลิไลยกะกับข้างและลิงอย่างนั้น ได้เห็นเหตุที่ทำให้พวกเขาไม่ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและฟังธรรมจากพระองค์ ดังนั้น ก็มาจากพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิ 2 ฝ่ายที่ทะเลาะกันและไม่ยอมคืนดีกันตามที่ทรงพยายามแนะนำและตรัสสอนให้คืนดีกันเป็นต้นเหตุสำคัญ และด้วยพื้นฐานการดำเนินชีวิตประกอบด้วยธรรมมีสัมมาทิฏฐิ จึงพากันคิดและตกลงกันอย่างพร้อมเพรียงกันโดยใช้แนวทางแบบ “Social sanction” (การลงโทษทางสังคม) โดยการไม่แสดงความเคารพกราบไหว้ ทำสามีจิกรรม ไม่ถวายอาสนะให้นั่ง และไม่ถวายอาหารบิณฑบาตให้ขบฉัน ถือเป็นกร “กตตันอย่างสันติวิธี” ต่อพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิทั้ง 2 ฝ่ายที่มีความขัดแย้งกันนั้น ให้ต้องยุติความขัดแย้งระหว่างกันลงและกลับมาปรองดองสามัคคีหรือคืนดีกันดังเดิมได้ (ถนอม ปุณฺณเขตต์ทิกุล, 2558: 213)

การถือตัวว่ามีคุณค่าในฐานะเป็นอาจารย์ผู้มีชื่อเสียงและการเยอหยิ่งในฐานะเป็นอาจารย์ที่มีลูกศิษย์และกลุ่มผู้สนับสนุนมากในเมืองโกสุมพิครั้งนี้ด้วย ก็เป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้พระธรรมกถึกและพระวินัยธร รวมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนพระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งแต่ละฝ่ายนั้น ปรารถนาที่จะเอาชนะสิ่งที่มาคุกคามชีวิตที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี ของพวกตนเช่นนั้น ก็เนื่องมาจากพวกท่านถือตนเองว่ามีศักดิ์ เป็นอาจารย์ของลูกศิษย์และชาวเมืองโกสุมพิเป็นจำนวนมาก ความรู้สึกเยอหยิ่งและความต้องการจะเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่งดังนั้น จะลดทอนลงได้ก็ด้วยการทำให้ตระหนักรู้ได้ว่า พวกเขามีสถานะอย่างไรในชุมชนที่อาศัยอยู่ดังนั้น ผ่านการทำให้พบกับความจริงที่ว่า การสำคัญตนเองว่าเหนือคนอื่นหรือไม่ต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่น ๆ ในสังคมเลยนั้น เป็นสิ่งไม่ถูกต้อง เหตุว่าพอไม่มีผู้อื่นที่เป็นกัลยาณมิตรในการคบหาและสนับสนุน พวกเขาก็อาจมีชีวิตอยู่ด้วยดีไม่ได้ ดังที่พระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิ 2 ฝ่าย ถูกโดดเดี่ยวจากสังคม-ชุมชนชาวเมืองโกสุมพิที่ตนเองอาศัยอยู่แล้วนั้น ก็ทำให้ต้องลำบากเรื่องการเป็นอยู่ การได้รับเกียรติ และอาหารการขบฉัน จึงได้ตระหนักรู้ต่อกันว่า การไม่มีชุมชนหรือกัลยาณมิตรคบหาและสนับสนุนตนเช่นนั้น ทำให้ชีวิตของพวกท่านประสบกับความทุกข์ยากและอยู่ลำบากเพียงใด (ชาญณรงค์ บุญหนุน, 2554: 114-115) จึงกลับมาคืนดีกันหรือปรองดองสามัคคีกันเองดังเดิมในที่สุด

5. ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธร พร้อมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนแต่ละฝ่าย ในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิ (โกสุมพิกวตถุ) ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เครื่องมือในการจัดการความขัดแย้งในวัดวัดโฆสิตารามที่สำคัญไม่น้อย ก็คือการเจรจาไกล่เกลี่ยผ่านคนกลาง โดยมีพระพุทธเจ้าที่ทรงเข้าไปทำหน้าที่ในฐานะบุคคลที่ 3 (Third side) เพื่อสนับสนุนและเอื้ออำนวยให้คู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นเห็นทางเลือกเพิ่มมากขึ้น โดยมีใช้เป็นการ “เกลี้ยกล่อม” เพื่อให้คู่กรณีของความขัดแย้งมีความสัมพันธ์กันในเชิงบวกและอยู่ร่วมกันอย่างสันติ แต่ว่าเป็นการเริ่มการเจรจาด้วยการการส่งโอวาทไปบอกให้หยุด

ขัดแย้งกัน แต่หันมาปรองดองสามัคคีกันเสียก่อน เมื่อไม่ได้ผลทางปฏิบัติเสียไป จึงค่อยเข้าไป “เผชิญหน้า” กับคู่ขัดแย้งเพื่อจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้งนั้นในเชิงรุก จากนั้นจึงให้คู่ขัดแย้งกันนั้นทำการ “ประนีประนอม” เพื่อ “ยอมความต่อกัน” โดยใช้การ “โน้มน้าว” ด้วยวิธีการชี้ให้เห็นถึง “จุดอ่อน” (weakness) ที่จะเกิดมีในคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายจากการขัดแย้งกันที่เกิดขึ้นแล้วนั้น แต่เมื่อทรงพบทางตันอันเนื่องมาจากรากฐานความขัดแย้งกันนั้นใหญ่และซับซ้อน ที่ครอบคลุมแง่มุมทั้งทางด้านสังคมวิทยาและจิตวิทยา ที่ยากจะทำการแก้ปัญหาในเชิงรุกได้แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงเลือกใช้วิธีการแก้ปัญหาสุดท้ายแบบ “ทรงหยุดและหลีกเลี่ยง” เพื่อขอใช้เวลาของความขัดแย้งนั้นสูงอมผ่านการใช้ “กระบวนการกดดันทางสังคม” หรือ “การลงโทษทางสังคม” หรือ “สงครามมวลชน” จากชาวเมืองโกสัมพีทั้งหลายเข้ามาจัดการในฐานะเป็น “ตัวกระตุ้น” เพื่อให้เกิดการสร้างทางเลือกใหม่โดยการสร้างเวที “สังฆเสวนา” (Sanga dialogue) (พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร), 2554: 353) ระหว่างคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่ายนั้นขึ้นในวัดโฆสิตาราม จนนำไปสู่การประนีประนอม คินติหรือปรองดองสามัคคีกันของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้นได้ในที่สุด

6. ในการจัดการความรู้สึกรู้สึกที่ต้องการเอาชนะ อันนำไปสู่ความหายนะทั้ง 2 ฝ่ายของคู่ขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธร รวมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนแต่ละฝ่ายด้วย เพื่อให้คินติหรือปรองดองสามัคคีกันได้ในที่สุดนั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้ทั้งความสัมพันธ์ส่วนบุคคลและมาตรการทางสังคมเข้ามาช่วยให้เกิดการจัดการแก้ปัญหาความขัดแย้ง คือ ในขั้นแรกนั้น พระองค์ทรงใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าไปไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งกับพระภิกษุที่เป็นคู่ขัดแย้งทั้ง 2 ฝ่าย แต่เมื่อไม่ได้ผล จึงทรงใช้มาตรการทางสังคมเพื่อการลงโทษโดยชาวเมืองโกสัมพี ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ โดยมีพระองค์ทรงเป็นตัวแปรหลัก (ชาญนรงค์ บุญหนุน, 2554: 112-113) ในการนำไปสู่การใช้มาตรการทางสังคมลงโทษโดยชาวเมืองโกสัมพี และสามารถทำให้พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่เป็นคู่ขัดแย้งระหว่างกันนั้นได้รับผลกระทบ และสามารถกลับมาคินติกันดังเดิมได้ในที่สุด

7. ประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกและฝ่ายพระวินัยธรตามเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทนั้น มิใช่ปัญหาพระวินัย แต่ต้นตอของปัญหาจริง ๆ คือการ “สื่อสารกัน” ที่ไม่จบเมื่อพูดจบ แต่ยังถูกนำไปขยายความต่อ จึงทำให้มีการโต้ตอบที่หมายจะหยามหมิ่นหรือกดต่ำด้วยคำอีกฝ่ายตามมานั้นก็คือ ถ้าฝ่ายพระวินัยธรพูดกับฝ่ายพระธรรมกถึกในครั้งแรกแล้วจบตรงนั้น ไม่นำไปบอกต่อกับพวกลูกศิษย์ของตนว่า พระธรรมกถึกไม่รู้ว่าเป็นอาบัติไซ้ร้ ปัญหาก็คงไม่เกิดขึ้น คือไม่ถูกฝ่ายพระธรรมกถึกโต้ตอบกลับว่า พระวินัยธรพูดเท็จในการบอกกับพระธรรมกถึกในตอนแรกว่า “ไม่เป็นอาบัติ” แต่กลับไปพูดบอกกับพวกลูกศิษย์ตนต่อมาว่า “เป็นอาบัติ” อันทำให้เห็นได้ว่า ต่างฝ่ายของคู่ขัดแย้งต่างนำไปประเด็นที่เกิดขึ้นไปขยายความต่อกับพวกลูกศิษย์ของตน ๆ ให้รับรู้และนำไปพูดโต้ตอบกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างโต้ตอบกัน จึงทำให้ฝ่ายพระวินัยธรรมที่เป็นผู้รู้ของพระวินัยตนนั้นดีไม่พอใจ ได้อ้างแนวทางพระวินัยลงโทษพระธรรมกถึกด้วยการลงอกเขปนิยกรรม ก็จึงสร้างความไม่พอใจให้แก่ฝ่ายพระธรรมกถึกและหมู่ลูกศิษย์ของท่านยิ่งขึ้นไปว่า ฝ่ายตนและอุปนิสัยของตน ๆ ถูกลงอกเขปนิยกรรมอย่างไม่ยุติธรรม

ปัญหาความขัดแย้งจึงก่อตัวรุนแรงขึ้นไป กรณีปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างนี้ ถือเป็นบทเรียนในเรื่องการสื่อสารระหว่างกันและการหยุดขยายความขัดแย้งต่อ ถ้ามันต้องการให้ปัญหาที่เกิดขึ้นจบลงและเกิดความปรองดองสามัคคีในหมู่คณะต่อไปได้โดยแท้

6. อภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยประเด็น “แนวคิดคู่ขัดแย้งกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนายมกวรรคแห่งอรรถกถารธรรมบท” ผู้ศึกษาวิจัยได้พบผลการศึกษาวิจัยที่สอดคล้องกับผลงานอื่นที่ผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้ว ดังนี้

1. พระธรรมกถึกและพระวินัยธรรมในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนายมกวรรคแห่งอรรถกถารธรรมบทนั้น จัดเป็นคู่ขัดแย้งเชิงมนทัศน์ ที่เป็นคู่ตรงข้ามกัน ที่ซึ่งมีลักษณะพื้นฐานตรงข้ามกันในเชิงแนวคิด มีลักษณะสัมพันธ์กัน และพึ่งพาอาศัยกันเป็นอยู่และเป็นไปในขณะที่อยู่ในวัดโฆสิตารามเดียวกัน แต่ว่าต่อมาเกิดทะเลาะกันอย่างรุนแรงในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพีนายมกลายเป็นคู่ขัดแย้งระหว่างกันเพราะสาเหตุแห่งการเหลือน้ำชำระไว้ในกระบวยชำระในหอน้ำเป็นเหตุเริ่มต้นและก่อให้เกิดเป็นกระขัดแย้งกันครั้งใหญ่ขึ้น แต่กระนั้นคู่ขัดแย้งระหว่างพระภิกษุทั้ง 2 ฝ่ายนี้ ก็ถูกต้องการให้กลับมาสามัคคีปรองดองกันดังเดิม ผ่านกระบวนการไกล่เกลี่ยทั้งในแบบธรรมตาและแบบเชิงรุกจนทรงหยุดและถอยออกมา ของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เกิดกระบวนการลงโทษทางสังคมจากชาวเมืองโกสัมพีนายมสามารถทำให้คู่ขัดแย้งนั้นกลับมาคืนดีกันดังเดิมได้ในที่สุด ดังนั้น ความขัดแย้งกันระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธรรมจึงมีลักษณะสลับกันไปมาเชิงเปลี่ยนแปลงสถานะหรือสภาพได้ คือจากสามัคคีปรองดองกันก็มาขัดแย้งกัน และจากความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงก็กลับมาคืนดีหรือสามัคคีปรองดองกันดังเดิมได้อีกครั้ง ระบบคิดของคู่ขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกและพระวินัยธรรมดังที่กล่าวมา สอดคล้องกับที่ โกวิท คัมภีร์ภาพ (2549: 15-18) ผู้ได้ศึกษา “ทฤษฎีพื้นฐานการแพทย์แผนจีน” ได้กล่าวถึงลักษณะพื้นฐานของสิ่งคู่ตรงข้ามกัน คือ หยิน-หยาง ในทางการแพทย์แผนจีน ในตอนที่ว่าด้วยทฤษฎีหยิน-หยางเอาไว้ว่า สิ่งคู่ตรงข้ามกันมีลักษณะพื้นฐาน 4 ประการ คือ 1) มีลักษณะตรงข้ามกัน 2) มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกันและใช้ประโยชน์กัน 3) มีลักษณะเปลี่ยนแปลงขึ้นลง และ 4) มีลักษณะหมุนเปลี่ยนแปลงเป็นกันไปมาได้ เหมือนเช่นความร้อนกับความเย็น

2. การแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรรม รวมทั้งกลุ่มผู้สนับสนุนแต่ละฝ่าย ที่เกิดขึ้นในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสัมพีนายมของพระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพีนายม ตามที่ปรากฏในมกวรรคแห่งอรรถกถารธรรมบท พบว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบธรรมตาและเชิงรุกโดยทรงใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวในฐานะพระศาสดาและกัลยาณมิตรใน 2 ครั้งแรก แต่เมื่อทรงเห็นว่า สองวิธีการแรกทรงใช้ไม่ได้ผล จึงใช้วิธีการแก้ปัญหาในครั้งที่ 3 โดยวิธีการเชิงถอยกลับ ซึ่งดูเหมือนเป็นการทรงยอมแพ้ต่อการแก้ปัญหาของพระองค์อย่างนั้น แต่แท้ที่จริงแล้ว “ไม่ใช่การหนีปัญหา” เพราะวิธีการถอยกลับอย่างนั้นถือว่าเป็นวิธีการแก้ปัญหาอย่างหนึ่งของพระองค์ เพื่อก่อให้เกิดผลกระทบตามมาต่อชาวเมืองโกสัมพีนายม ซึ่งจะนำไปสู่การใช้วิธีการแก้ปัญหาแบบ “Social sanction” (การลงโทษทางสังคม) เพื่อลงโทษแก่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีนายมทั้ง 2 ฝ่าย

ที่เป็นคู่ขัดแย้งกันนั้น โดยการไม่ให้ความเคารพกราบไหว้ ไม่ถวายอาสนะให้หนึ่ง และไม่ถวายอาหารบิณฑบาตให้ชับนัน ซึ่งก็ปรากฏว่า มาตรการทางสังคมโดยชาวเมืองโกสัมพีดังนี้ ปรากฏผลอย่างเป็นที่น่าพอใจยิ่ง เพราะทำให้พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายนั้นได้รับผลกระทบมาก จึงหันมาพูดคุยกัน มาขอขมาโทษต่อกัน และก็คืนดีกันได้ในที่สุด ดังนั้น จึงถือว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้มาตรการทางสังคมโดยทางอ้อมแก่ภิกษุชาวเมืองโกสัมพี 2 ฝ่ายที่ขัดแย้งกันนั้นเพื่อให้กลับมาคืนดีกัน แนวทางแก้ปัญหาที่ตั้งกล่าว ก็สอดคล้องกับ สุวรรณสาถาอาณันท์ (2554: 10) ผู้ได้กล่าวเป็นบทนำของ “อารมณกับจริยศาสตร์” ไว้ในหัวข้อที่ว่าด้วย “บทนำ : จากอารมณสู่จริยศาสตร์ จากจริยศาสตร์สู่อารมณ” ตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการจัดการความขัดแย้งใน 3 ลักษณะ คือ 1) ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเป็นเครื่องมือในการจัดการ 2) ใช้ความสัมพันธ์เชิงสังคมหรือมาตรการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการ และ 3) ใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวและมาตรการทางสังคมเป็นเครื่องมือในการจัดการกับ “กรณีภิกษุชาวเมืองโกสัมพี ที่ในขั้นแรก พระพุทธองค์ทรงใช้ความสัมพันธ์ส่วนตัวเข้าใกล้เกลี้ยความขัดแย้ง เมื่อไม่ได้ผล จึงทรงใช้มาตรการทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ โดยมีพระองค์ทรงเป็นตัวแปรหลัก...”

ประเด็นการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธรดังที่กล่าวข้างต้น ยังสอดคล้องกับที่ ชาญณรงค์ บุญหนุน (2554: 80-81) ผู้ได้ศึกษา “พุทธศาสนากับอารมณ” ได้กล่าวถึงเรื่องการแก้ปัญหาการทะเลาะกันของพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีไว้ ตอนหนึ่งว่า เมื่อการแก้ปัญหาเชิงรุกพบทางตันในเพราะรากฐานของ ข้อพิพาทนั้นเป็นเรื่องใหญ่ พระพุทธองค์ก็ทรงเลือกใช้วิธี “หลีกหนี” เพื่อรอให้ข้อพิพาทนั้นสงบลง โดยใช้กระบวนการกดดันทางสังคมโดยชาวเมืองโกสัมพีเอง คือ ชาวเมืองที่อุปถัมภ์พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่ขัดแย้งกัน 2 ฝ่ายนั้น เดินทางมาที่วัดโฆสิตารามแล้วไม่เห็นพระพุทธเจ้าในวัด และได้รู้ถึงมูลเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกหนีไปอยู่ในป่าปาลิไลยกะกับช้างและลิงแล้ว ก็รู้สึกว่ พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีที่อรันเกินไป จึงใช้มาตรการทางสังคมเพื่อปรับเปลี่ยนอารมณและพฤติกรรมของพวกท่านมาใช้แก้ปัญหาโดยการเลิกใส่บาตรและระงับการอุปถัมภ์บำรุงเสียทั้งหมด มาตรการทางสังคมดังนี้ได้สร้างความลำบากด้านอาหารบิณฑบาตและการดำรงอยู่ให้แก่พระภิกษุเหล่านั้นเป็นอย่างมาก ก็จึงหันหน้าเข้ามาคืนดีกันและยอมรับความผิดพลาดข้อบกพร่องของกันและกัน และนำไปสู่การปรองดองสามัคคีกันได้ในที่สุด ซึ่งจากที่กล่าวมาด้วย ก็ทำให้เห็นได้ว่า มาตรการทางสังคมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ผ่านชาวเมืองโกสัมพีนั้นมีลักษณะจัดการลงโทษเพื่อให้เกิดสำนึกเท่านั้น เมื่อผู้กระทำผิดนั้นเกิดความสำนึกในโทษที่ได้กระทำได้แล้ว ก็พร้อมที่จะรับเข้าสู่ชุมชนสงฆ์เดิมอีกครั้ง

7. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวินัยประเด็น “แนวคิดคู่ขัดแย้งกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีในมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบท” ทำให้เห็นแนวคิดคู่ขัดแย้งระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธร ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีลักษณะต้องการให้ทั้ง 2 ฝ่าย ขัดแย้งกันนั้นกลับมาปรองดองสามัคคีหรือคืนดีกันดังเดิมโดยพระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสัมพี ดังนั้น จึงสามารถเห็นกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างพระภิกษุ

ชาวเมืองโกสุมพิพิทั้ง 2 ฝ่าย โดยพระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสุมพิพิ จนสามารถทำให้ความขัดแย้งกลับมาสู่ความปรองดองสามัคคีหรือคืนดีกันดังเดิมได้ ที่อาจศึกษาเป็นกรณีตัวอย่าง เป็นบทเรียน และนำไปปรับใช้กับความขัดแย้งอื่น ๆ ได้ในสังคมในบางแง่มุมได้

ประเด็นที่ศึกษาวิจัย จากแนวคิดคู่ขัดแย้งระหว่างพระธรรมกถึกกับพระวินัยธร ที่เป็นประเด็นว่าด้วยคู่ตรงข้ามกันครั้งนี้ ยังสามารถมีข้อเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัยและ พัฒนาเป็นบทความอื่น ๆ ได้ด้วย ดังนี้

1. การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดคู่ตรงข้ามในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรมบทกับยมกวรรคตามที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก
2. การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดคู่ตรงข้ามตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท
3. การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาตามแนวคิดคู่ตรงข้ามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท

8. องค์ความรู้ที่ได้รับ

การศึกษาค้นคว้าวิจัยประเด็น “แนวคิดคู่ตรงข้ามกับกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ในเรื่องเล่าพระภิกษุชาวเมืองโกสุมพิพิในยมกวรรคแห่งอรรถกถาธรรม” ครั้งนี้ ทำให้ได้องค์ความรู้ที่สนับสนุนต่อธรรมบทศึกษา (Dhammapada studies) อย่างมีนัยสำคัญ ก็คือ ความหมาย ลักษณะ และแนวคิดคู่ขัดแย้ง รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ระหว่างฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธรที่เกิดขึ้นครั้งใหญ่ในวัดโฆสิตาราม เมืองโกสุมพิพิ แคว้นวัชสะ ที่พระพุทธเจ้าและชาวเมืองโกสุมพิพิ นำมาใช้ปัญหาอย่างเป็นขั้นตอน และก็ทำให้สำเร็จผลได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ คือ ฝ่ายพระธรรมกถึกกับฝ่ายพระวินัยธรที่ขัดแย้งกันนั้นได้กลับมาปรองดองสามัคคีหรือคืนดีกันดังเดิมอีกครั้ง และยังได้บทเรียนในแง่ว่า การสื่อสารระหว่างกันที่ไม่จบหรือขยายความต่อไปนั้นมีความสำคัญในการก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง หรือหยุดความขัดแย้งอย่างไรได้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- โกวิท คัมภีรภาพ. (2549). **ทฤษฎีพื้นฐานการแพทย์แผนจีน**. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2554). พุทธศาสนากับอารมณ์. ใน **อารมณ์กับจริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ณกมล ปุณฺชเขตต์ทิกุล. (2558). **พุทธศาสนากับความปรองดอง**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- พระพุทธโฆสาจารย์. (2541). **ธมมปทฎฐกถา (ปฐโม ภาค)**. พิมพ์ครั้งที่ 21. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นิตฺยบุญญากร). (2554). **พุทธสันติวิธี : การบูรณาการหลักการ และเครื่องมือจัดการความขัดแย้ง**. กรุงเทพฯ: บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, เล่มที่ 7, 10, 23, 26. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์.
- วศิน อินทสระ. (2555). **ธรรมบท ทางแห่งความดี 1**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ธรรมดา.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. (2559). อรรถกถาธรรมบทในสังคัมไทย. **วารสารมหาจุฬาริชาการ**, 3(1), 36-51.
- สุวรรณา สถาอานันท์. (2554). บทนำ : จากอารมณ์สู่จริยศาสตร์ จากจริยศาสตร์สู่อารมณ์. ใน **อารมณ์กับจริยศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิภาษา.
- อภิญวัฒน์ โพธิ์सान. (2564). **ชีวิตและผลงานนักปราชญ์พุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 3 ปรับปรุงใหม่. กรุงเทพฯ: พิมพ์ทันใจ.